

Mészáros Orsolya

KÉT BÉCSI KANCSÓ EGY VÁCI POLGÁR ASZTALÁRÓL

Újfajta leletek előkerülése mindig szívderítő, akkor is, ha azok inkább színesítik, mintsem alapjaiban változtatják meg a kor tárgykultúrájának ismeretanyagát. Ilyen leletnek tekinthető az a kancsópár, amely Vácott került elő 2009 januárjában a középkori német város területén egy zárt leletegyüttest tartalmazó gödörből. A két, majdnem tökéletesen egyforma kancsó a helyi anyagban egyedülálló, de ritkaságnak számít a középkori magyarországi leletek között is.¹

A kancsók, letört kiöntőcsövüket leszámítva kifogástalanul ép állapotban kerültek elő.² Kisméretű, hasas, tömzsi edények, egyik oldalukon kis füllel, másik oldalon kiöntőcsővel ellátva. Fülük a kancsó pereme alatt körben futó erős bordához illesztett kétujjnyi méretű szalagfűl, amely az edény vállához csatlakozik vissza. Míg a fület a kancsó testére merőlegesen helyezték, a kiöntőcső – legalábbis annak megmaradt indítása – egészen enyhén balra tart, amely így jobb-

kezes edényt eredményez mindkét kancsó esetében. A kiöntőcső könnyű aszimmetriája – jobb kézben tartva az edényt – megkönnyíti a folyadék kiöntését. Az edény vállát, amely a kancsó legszélesebb pontja, sekély, körbefutó, hármas vonalköteg díszíti. Teljes felületét kívül és belül sötétbarna máz vonja be. A technikailag jól kialakított edényt gyorskorongon készítették – belső oldalán a korongolás bordái is jól láthatók –, majd a kész tárgyat leemelték a korongról. Ezt az edény talpának enyhén rücskös felülete bizonyítja, amelyet szintén máz von be. Mindkét kancsó egyik oldalának külső felülete másodlagosan romlott: a máz felhólyagosodott, fényességét elveszítette, matt lett. A máz romlását valószínűleg tűz eredményezhette: a kiegészítés vagy másodlagos égés (akár tűzvész) során keletkezhetett. Az edények űrtartalma 1 liter, ami a 14–15. századi bécsi űrmértékkel számítva megközelítőleg 1 bécsi icce, illetőleg fél bécsi pint³ (1. kép).

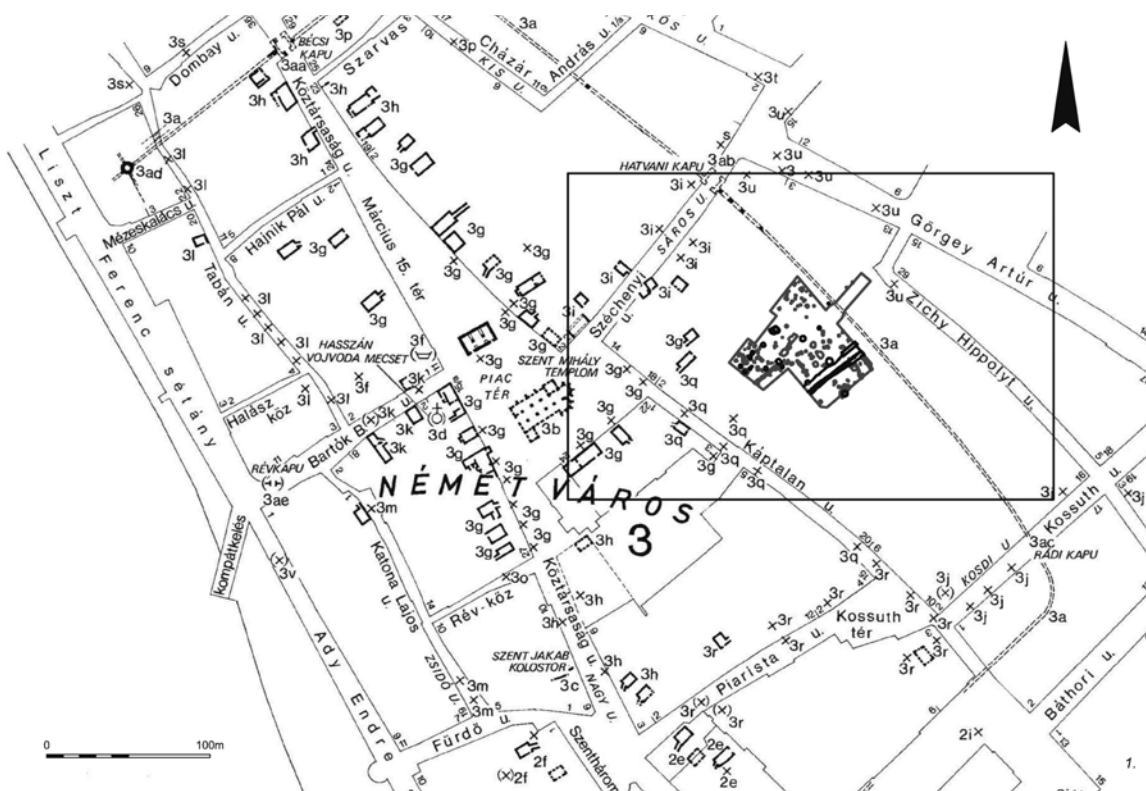
1. kép Vác-Piac utca. A mázas kancsók rajza és fotója: 1–2. Nyilv. szám: MNM–NÖK 1.34791.395.144; 3. MNM – NÖK 1.34791.395.150. (Rajz: Kazsóki Ágnes, fotó: Bicskei József)

1 A fenti tanulmányt szeretettel ajánlom Feld István figyelmébe. 2011. év elején többször beszélgettünk a két kancsóról, bécsi párhuzamaikról. Ő örömmel osztotta meg velem ismereteit az osztórák kerámiákról. Ezúton köszönöm neki segítségét. A kézirat lektorálását Miklós Zsuzsa végezte, amelyért köszönettel tartozom. A tanulmány kapcsolódik az OTKA K-81568 számú programjához, egyúttal részét képezi a Vác-Piac utcai ásatás monografikus jellegű feldolgozásának, amelynek elkészítése folyamatban van.

2 Nyilvántartási szám: Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örök-

ségvédelmi Központ (MNM–NÖK), 1.34791.395.144; és 1.34791.395.150. Metrikus adatok: 1.34791.395.144: magasság: 16,5 cm, legnagyobb szélesség: 15,5 cm, falvastagság: 0,5 cm, perem átmérő: 8,2 cm, alj átmérő: 9,7 cm. 1.34791.395.150: magasság: 17 cm, legnagyobb szélesség: 16,5 cm, falvastagság: 0,5 cm, perem átmérő: 8 cm, alj átmérő: 9,8 cm.

3 Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmérték. Budapest 1991. 190–191., 245–246. Általában a bécsi űrmértékekről: uo. 28–30.

2. kép Vác-Piac utca. 1. A lelőhely a városon belül; 2. A lelőhely vonatkozó részlete. (MRT 9. 384–385.; Mészáros 2010. 191. és a Geoservice Kft. ásatási felmérése alapján szerkesztette Zoltán Sándor Péter és Tolnai Katalin)

A két kancsó zárt leletegyüttes tagja, a Vác-Piac utca lelőhely 192. obj.–395. snr. számú gödréből került elő. A Piac utcai lelőhely (KÖH azonosító: 34791) a mai Március 15. tértől mintegy 200 méterrel keletre helyezkedik el, a Zichy Hippolyt utca, a Káptalan utca és a Széchenyi utca által bezárt negyedben. A mintegy 3600 m² nagyságú teresedés az elmúlt évtizedekben piac, majd parkoló volt, jelenleg pedig mélygarázs húzódik felszíne alatt. A mélygarázs kialakítása tette szükségessé 2008–2009-ben a megelőző régészeti kutatás elvégzését.⁴ A lelőhely a késő Árpád-kortól kezdve lakott volt, régészeti korszakai a 13–18. század között mindvégig megfigyelhetők. Jellemét tekintve a középkorban a német városnegyed központja – azaz a mai Március 15. tér – és a városfal között elterülő, a városközpont mögött húzódó gazdasági egység lehetett, a központi tér körül álló polgárházak telkeinek hátsó traktusa az itt szükséges kutakkal, pincékkel, melléképítményekkel, tárolóvermekkel és hulladék-gödrökkel együtt. Rétegzettségében is jól reprezentálta a központtól a városfalig elnyúló terület változékonyságát: a központ felé eső nyugati–délnyugati, azaz a Káptalan utca szomszédságában lévő részterület meglehetősen rétegzett, objektum- és leletgazdag voltát, szemben a keleti–északkeleti, a városfal felé eső, igen leletszegény területtel (2. kép).

Az érintett 192. obj.–395. snr. számú gödör a feltérési terület nyugati részére esett, mindössze 6–8 méterre az ásati terület szélétől. Több más gödör vette körül, amelyek között bizonyos szabályosságot lehetett felfedezni. Az ásati terület nyugati szélének mintegy 20×15 méteres sávjában nyolc–tíz nagyobb gödör helyezkedett el, egymástól 1,5–3 méteres távolságban, közöttük mintegy két tucat kisebb gödörrel és cölöplyukkal, valamint egy kemencével. Mindegyikük feltérési területükön a török és újkori rétegek alatt, a középkori járósínt jelentkezett. (A középkori járósínt abszolút magassága 109.80–110.60 mBf között változott.) A nagyobb gödrök átmérője 1,5–2 méter volt, mélységük változóan 60–100 cm között, szélüktől a közép-pontjuk felé szűkültek. Mindegyik gödörből a 14–15. századra keltezhető leletanyag került elő: többnyire az ország központi területére jellemző fehér, szürke és vörös asztali kerámia, valamint osztrák import áru. A gödrök leletmennyiségének intenzitása változó volt – feltehetően hulladék-gödrök lehettek. A gödrök között mindenképpen kivételnek tekinthető a két kancsópárt rejtő objektum: a legmélyebb és a legkisebb

átmérőjű volt mind között, alsó 60–70 cm-es szakasza pedig a leggazdagabb leletekben: számos egymásra halmozott kerámia- és üvegtárgyat rejtett.

A gödör szűk környezetében megfigyelt több más objektum talán együvé tartozott. A gödör szájától sekély, mintegy 1 méter szélességű árok indult észak felé, amely fokozatosan távolodva 50–60 cm szélességre keskenyedett (180. obj.–335. snr.), s a feltérési területen kívül is tovább folytatódott. Teljesen leletmentes volt, helyzete alapján csak gyanítható, hogy a gödör megközelítését, vagy víz odavezetését szolgálta. Egy méterrel délkeletre hat kisebb, igen sekély gödör helyezkedett el (398., 399., 400., 401., 423., 425. snr.), amelyek leletmentesnek bizonyultak. Közülük négy (398., 399., 400., 423. snr.) egymás mellett volt, az első három mintegy 18–20 cm mélységű, s egységesen mintegy fél méter átmérőjű, a negyedik nagyobb, 75 cm átmérőjű, enyhén ovális formájú volt. Kettő (401., 425. snr.) az előző négyre ferdén helyezkedett el. Ezek szintén oválisak (60×40 cm) és sekélyek (15 cm) voltak. Mindegyik gödör betöltése azonos volt: kevert, sötétbarna, agyagfoltos humusszal teli. Együttes használatukat egymáshoz való viszonyuk, illetve azonos időben történt feltöltődésük bizonyítja. Betöltésük némileg eltért a leletgazdag gödörétől.

A 192. obj.–395. snr. számú gödör külső megjelenése a következő volt: átmérője 90 cm, fala függőleges (egészen enyhén szűkülte csak befelé, alján 80 cm-es átmérőjűre); a középkori járósíntől 210 cm mélységbe nyúlt le, de önmagában vett aknájának mélysége 160 cm volt. E fölött eltérő formájúvá szélesedett. A gödör, illetve az a fölött kiszélesedő objektum feltérési területét a korabeli járósíntől 30–40 cm-rel mélyebben észleltük, ahol egy 180×120 cm kiterjedésű téglalap alakú objektum rajzolódott ki. Kibontása után, további 40 cm mélységben, annak közepén indult a gödör tényleges szája, a 90 cm átmérőjű akna. Ezt egységes sötétbarna, humuszos réteg jellemezte, amely alsó részén magas víztartalmú sötétbarna homokos, kissé agyagos réteggé vált. A felső, téglalap alakú objektum betöltése hasonló volt az aknáéhoz, noha több agyagpettyet tartalmazott. Innen önálló leletanyag nem volt elkülöníthető. Az akna és a felette kialakított kiszélesedés tehát egybetartozhatott (3. kép). A gödör aknájának alja 108.44 mBf mélységben volt. Szűk környezetét és a közeli gödröket tekintve a legmélyebb tehát, azonban a teljes feltérési területet, s elsősorban a kutakat tekintve nem az. Két egykorú építmény

4 Mészáros Orsolya: Vác-Piac utca (Mélygarázs építését megelőző régészeti feltérési terület). In: Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltérési munkáiról. Szerk.: Kvassay Judit. Budapest, 2010. 67–70.; Mészáros Orsolya: Vác, Piac utca. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2009*. Szerk.: Kisfaludi Júlia. Budapest, 2010. 381–383.; Magyarország Régészeti Topográfiája 9.

Szerk.: Torma István. Pest Megye Régészeti Topográfiája. XIII/2. A szobi és a váci járás. Írta: Dinnyés István, Kóvári Klára, Kvassay Judit, Miklós Zsuzsa, Tettamanti Sarolta, Torma István. Budapest, 1993. 440–444. (31/3i. lelőhely); 45. (31/3q. lelőhely) (a továbbiakban: MRT 9.).

3. kép Vác-Piac utca. A gödör és környezete bontás közben: 1. Az akna foltja a téglalap alakú objektumon belül, körülötte cölöplyukak; 2. Ugyanaz bontás után; 3. Az akna alja. (Fotó: Kisjuhász Viktória, Mészáros Orsolya)

padlószintjével összehasonlítva mélysége eltérő eredményt mutat. A 22 méterrel keletre elhelyezkedő, 13–14. századra keltezhető 91. obj. – 181. snr. számú föld-faszerkezetű építmény padlószintje másfél méterrel magasabban húzódott (110.00 mBf); a 28 méterrel északkeletre elhelyezkedő, 14. századra keltezhető 163. obj. – 314. snr. számú fapince padlója fél méterrel volt mélyebben (107.98 mBf). A gödörakna tehát a 14–15. századi járó- és padlószintekhez képest másfél, két méterrel nyúlt mélyebbre, csak a valamivel korábbi pincét alakították ki mélyebben. Ezt azonban a 15. századra már feltöltötték. A 15. század második felétől az általános szintadatok, valamint az egyes objektumok – elsősorban a kutak – szintadatainak változása jól tükrözi a környék talajvízszint-emelkedését, amely az emberi tevékenységen túl az éghajlati változással is szorosan összefügg. Mindez röviden annyit jelent, hogy a mai belvárosi terepszinthez képest a középkori (13–15. századi) járószintek 5–5,5 méterrel mélyebben voltak, majd a 16–18. században lassú emelkedés következett be, amellyel párhuzamosan, sőt inkább kiváltó okként a talajvíztükör is emelkedett. Ennek háttérben a kis jégkorszak, illetve a Duna (ár)vízszintjének emelkedése állhat.⁵ A 19. században a talajvízszint jelentősen visszaesett, míg a

járószintek tovább emelkedtek, a korábbi évszázadokhoz képest tehát nagy volt a különbség a járószint és a talajvízszint között. A gödörakna abszolút mélységét a két egykorú építmény padlószintjei mellett a kutakéval is érdemes összevetni. A feltárt területtől északnyugatra eső telkeken egy 14–15. századra keltezett kút feneké mintegy két méterrel húzódott mélyebben (106.54 mBf) a gödörakna fenekénél,⁶ területünkön egy 16. század közepére keltezett kút, amely 16 méterrel esett délkeletre a gödöraknától (114. obj. – 195. snr.) cca. 20 cm-rel volt csak mélyebb (108.27 mBf); a 17. századi kutak feneké 75–135 cm-rel volt mélyebben az érintett gödörnél (160. obj. – 375. snr. kút: 107.70 mBf; 97. obj. – 187. snr. kút: 107.32 mBf; 21. obj. – 37. snr. kút: 107.09 mBf). A gödörakna jóval mélyebb volt tehát korszakának járószintjeinél, de a kutak mélységét nem érte el, csupán a 16. századnak szintjét közelítette meg.

Szintadatai, akna jellege, a körülötte lévő objektumok, valamint leletkoncentrációja miatt joggal merül fel a kérdés: milyen szerepet tölthetett be a gödör? A benne talált leletcsoport arra mutat, hogy közvetlenül betemetése előtt hulladék-gödörként használták, de eredetileg valószínűleg nem abból a célból alakították ki. Hulladék tárolására nem célszerű létrehozni

5 Mészáros, Orsolya – Serlegi, Gábor: The Impact of Environmental Change on Medieval Settlement Structure in Transdanubia. *Acta Archaeologica*, 62. (2011) 199–219.

6 Miklós Zsuzsa: Leletmentés a középkori Vác területén (Széchenyi u. 3–7). Váci Könyvek 5. Vác, 1991. 15. (a továbbiakban: Miklós

1991.); Mészáros Orsolya: Fapince a váci német hospes-település területén. In: Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. évi feltárásairól. Szerk.: Kvassay Judit. Budapest, 2010. 186. (a továbbiakban, valamint a 2. képaláírásban: Mészáros 2010).

szűk szájú, mély aknájú gödröt, szemben például azokkal a valóban hulladékgödröknek tekinthető közeli objektumokkal, amelyek praktikusán nem túl nagy mélységű, könnyen megásható, rézsús alakúak voltak. Tárolóveremnek túl szűk; kútnak nem elég mély, sőt falát és fenekét semmilyen béllettel nem erősítették meg, pedig a környékre jellemző talajvíz-érzékeny és könnyű szerkezetű, homokos talajon ilyen kis átmérőjű akna esetében ez elkerülhetetlen lett volna. A területen feltárt többi kút mind fával vagy kővel volt bélelve. Feltűnő azonban, hogy elsősorban az akna alján talált leletek erősen vízkövesek voltak, itt tehát bizonyos időben víz állt. Legvalószínűbbnek az tűnik, hogy az objektumot vízgyűjtő akna, ciszterna céljára alakították ki, amely így összefüggésbe hozható az északkeletről oda vezető sekély és keskeny árokkal is. Feltehetően mégsem működött hosszú ideig. Az aknában felhalmozott leletek, azonos koruk és jellegük miatt, valószínűleg egyszerre, nem pedig fokozatosan kerültek oda. Az oda dobott edények így fel is töltötték az akna jelentős részét. A vízgyűjtő akna felett kialakított téglalap alakú indítás túlságosan szabályosnak tűnt ahhoz, hogy ne szándékos kialakításának sejtjük, szerepére mégsem találunk magyarázatot. Semmilyen nyom nem mutatott arra – például karó- vagy cölöplyukak –, hogy az akna fölött valamilyen hevenyészett építmény állt volna, bár ezt a könnyű szerkezetű homokos talaj nem feltétlenül őrizhette meg.

A ciszternából előkerült leletek az akna mélysége szerint, szakaszosan négy csoportra bonthatók. Összesen 201 darab lelet tartozik ide, amelyek 80%-a kerámia, 10%-a üveg, a maradék 10% néhány fémtárgyat, kő-, tégl- és paticsdarabot foglal magában. A gödörakna kerámialeleteit tekintve legnagyobb arányban a fehér kerámia, azok között is elsősorban a többféle méretű, de azonos formájú, bordás edények jellemzőek. A fehér kerámia után legnagyobb számban a szürke kerámia következik, de ezek száma jóval alacsonyabb a fehérenél. Típusuk szerint nagyobb változatosságot mutatnak: a fazekak mellett néhány kancsó, kályhacsempe, fedő is előfordult. A fehér és szürke kerámia mellett másféle típus jelentéktelen számban került elő: néhány barna és vörös kerámia tartozik ide.

A legfelső csoport a gödör és az északról belefutó 180. obj.–335. snr. árok találkozásánál, a középkori járósinttől cca. 75 cm mélységig tartó szakaszról került elő. A második a 75-145 cm közötti részről, a harmadik, legtöbb ép edényt tartalmazó egység a 145-200 cm közötti szakasz. A negyedik csoport az akna legaljáról, a 190/200-210 cm közötti szakaszról előkerült töredékeké, amely részben kis töredékeket, részben nagyobb darabokra tört, összeállítható edényeket tartalmazott. A leletek gazdagsága és változa-

tossága szempontjából az akna alsó 60-70 cm-es szakasza izgalmas, ez tartalmazta az ép edényeket, illetve az összeilleszthető darabokat, mind között a címadó két mázas kancsót is.

Az akna leletei a következőképp oszlanak meg. A legelső csoportba, a szűk aknaindítás fölötti terület leletei közé hét kerámatöredék tartozik: két kisebb bordás fehér fazék, négy kisebb ausztriai szürke fazék. Ezek mindegyike a 14. századra keltezhető; kakuktktojásként még egy 15. századi vörös fazék alja sorolható ide. A második csoportba 55 kerámiadarab tartozik, kizárólag töredékek. Kétharmaduk fehér kerámia, egyharmaduk szürke. A fehér edények egy része még lassú korongon készült, csigavonalas díszítésű, de ugyanolyan arányban van közöttük jobb minőségű, vékonyabb falú, bordás díszítésű fazék-töredék is. Néhány fehér kancsótöredék is előfordult, amelyeken vörös földfestés részletei látszanak. A szürke anyag nagyobb része redukált égetésű, jellegtelen fazéktöredék, de magasabb technikai színvonalat képvisel, mint a fehéreké. Az egyszerű fazekasárak közül kitűnik két különböző típusú fedő: egy lapos, füllel ellátott, valamint egy harang alakú darab. Néhány barna fazék töredéke is megtalálható közöttük. A csoport leletei a 14. századra tehetőek.

Az akna alsó harmadából származó ép edények, illetve nagyobb töredékek többségét ismét a fehér kerámia uralja. 17 darab majdnem egyforma bordás fazék került elő innen: formailag mindegyik edény a középtáján a legszélesebb, széles hasuk után a talpuk és válluk felé összeszűkülnek. Peremük egyszerű, kissé kihajló duzzadt vagy hornyolt perem. Az edényeknek majdnem egész testét sűrű bordázat fedi. Korongon készültek, a korongról leemelték őket. Magasságuk 10-23 cm között változik. A fehér fazekak mellett ugyanerre a korszakra jellemző fehér poharak töredékei is előkerültek, testükön bordás felületkialakítással. A fehér edények mellett talált kilenc szürke kerámia közé öt jelentős, ép darab tartozik: a két vizsgált mázas kancsó mellett két gömbölyded formájú, füllel ellátott, háromlábú fazék, egy dupla „T” betűs perembélyeggel ellátott, grafitall soványított fazék, valamint két egyszerű fazék. Ezek a termékek jellegzetes osztrák kerámiatípusok. A fehér fazekak és poharak biztonsággal a 14. századra keltezhetőek. A szürke edények a 14. századra, illetve a 14-15. század fordulójára tehetőek. Ugyanebbe a csoportba tartozik még egy gyorskorongon készített vörös kerámia is, amely azonban legalább egy fél évszázaddal későbbre keltezhető, mint a fehér és szürke kerámia: a 15. század derekára.

Legvégül az akna alján talált darabok következnek. Ide tartozik a lelőhely egyetlen megmaradt nagyméretű (36 cm magas), ballusztetes formájú tárolóedénye. Egész felületét díszítő csigavonalas és felette hullám-

vonaldíszítése archaikusabb, a 13. századra mutató motívumra vall, kettős peremkialakítása azonban ennél későbbi, a 14. század második felében gyakori kettősperem. A többi lelet bordás díszítésű, kisebb-nagyobb fehér fazék töredéke, amely az első, második és harmadik csoportot is egyaránt jellemezte, továbbá előkerült néhány vörös festésű, fehér kancsódarab töredéke is. A negyedik csoportba tartozik még néhány szürke kerámia, amelyek között a jellegtelen darabok vannak többségben, mindemellett nagyméretű osztrák fazekak duzzadt peremtöredékei is előfordulnak. A többségében 14. századra keltezhető edények között ismét előkerült egy gyorskorongon készített 15. századi vörös fazék darabja is. A harmadik és negyedik csoportba, az akna alsó részéhez tartozó két 15. századi vörös kerámia jelenléte jelzésértékű: az edények a 15. század derekánál korábban nem kerülhettek a víztároló aknába. A két vörös továbbá azt is jelzi, hogy a 14. századi bordás fazekakat és szürke kerámiákat még a 15. században is használták. Ugyancsak a harmadik és negyedik csoportra jellemző, hogy a töredékek felületét sok esetben vízkő borította, vagy barnásra színeződtek. A hatás az edények aknába kerülése és összetörése után érthette őket, ugyanis a folatok az összeillesztés után a törésvonal másik oldalán nem folytatódtak. Ez arra vall, hogy az akna alján valóban hosszabb ideig állt víz.

A gödör leletei közé tartozó üvegek szám szerint 23 darabot jelentenek, amelyek mind a harmadik leletcsoporthoz köthetők, a 145–210 cm-es szakaszhoz. Az üvegtárgyak finom kidolgozású portéka darabjai, előfordul közöttük cseppes pohár összeillesztett darabja, vagy csepptöredékei; két pohár csipkés talpgyűrűje; egy gömbölyű testű, kannelúrozott oldalfalú csésze, amelyhez két perem alatti kobaltkék email festésű peremtöredék tartozik; egy serleg vagy pohár egyszerű kihajló pereme; illetve egy optikai díszes kisméretű pohár töredékei. A töredékek mindegyike fűjt üvegtárgy darabja. A cseppes poharak cseppformája hosszan kihúzott, hegyes csúcsocska, amelyet általában a 14. századra szoktak keltezni.⁷ A tárgyak vékonysága és finomsága velencei importárura enged következtetni. Az üvegtárgyakat a kerámiaedényekkel egy időben dobták félre. Erre vall az, hogy több üvegdarab kifejezetten a kerámiatárgyakba volt beleszorulva. Egy picit csepp egy kisebb fehér bordás fazékban volt, több töredék pedig egy-egy fehér bordás fazék aljtöredékében.⁸

Összefoglalva tehát, a gödörben talált kerámia- és üvegleletek jelentős hányada a 14. századra keltez-

hető. A kerámiatárgyak többsége az ország központi területein gyakran fellelt, valamint Vácról is jól ismert fehér és szürke kerámiacsoportozáshoz tartozik.⁹ A fehér kerámia zöme bordás és kisebb számban csigavonalas fazekakat, valamint néhány vörös festésű kancsódarabot ölel fel, míg a szürke, redukált égetésű fazekak és kancsók mellett nagyobb számban vannak jelen az osztrák import jellegzetes, nagyméretű fazekai, lábasai. A néhány gyorskorongon készült vörös kerámia meglepte már a 15. századra mutat, valamint arra, hogy az újabb vörös házi kerámiát még egyszerre használták a korábbi idők rosszabb minőségű fehér bordás fazekaival. Az edények asztali- és főzőedények voltak, meglehet, hogy mégis valamilyen együttes sérülés következtében kerültek szemétre. A ciszterna – azonos korú leletei és egységes töltése miatt – egyszerre került feltöltésre, valamikor a 15. század közepén. A 17–18. századig folyamatosan emelkedő talajvíz nedvesen tartotta az egyébként is részben vízzel telt aknát. Az aknában talált leletek nagy része kormos volt, mégis feltűnő, hogy épp a tárgyalt mázas kancsók egyik oldala igen erősen át volt égve. A felhólyagosodott, meghibásodott máz másodlagos égés, sérülés következménye, ami után a kancsókat feltehetően már nem használták tovább. A nagyméretű, ballusztetes formájú edény oldalán szintén koromfoltokat figyelhetünk meg, ami utalhat ugyan konyhai használatra, de az edény, nagy mérete miatt, mindennapi főzésre kevésbé alkalmas. Egy másik edény, egy kisméretű bordás fazék a készítéskor nyomódhatott össze és repedt meg, főzésre tehát nem lehetett alkalmas. Ennek ellenére külső felülete igen erősen megégett. Nem tartható kizártnak, hogy az edényeken megfigyelhető koromfolt nem csupán konyhai használat, hanem valamilyen tűzvész következménye, és miután az edények használhatatlanná váltak, szemétre kerültek.

A víztároló gödörben talált leletegyüttes gazdag gyűjtemény része volt. A 14. század edénytípusai, a királyi központokban is gyakori fehér kerámia, az osztrák és bécsi fazekak, a velencei poharak vagyonos tulajdonost sejtetnek. A címszereplő mázas kancsók, amennyire gyakori leletnek minősülnek bécsi városi ásatásokon, annyira ritkák magyar területen. A kancsókkal teljesen megegyező darabokat ismereteim szerint Magyarországon egyelőre nem publikáltak, csak hasonló darabokkal számolhatunk.

Budán, a Dísz tér 10. szám alatti pinckútban tártak fel 13–14. századi ausztriai leletek közt állatfejes kiöntőkkel díszített ólomházas kannát.¹⁰ Az ökörfé-

7 H. Gyürky Katalin: Az üveg. Katalógus. Budapest, 1989. 57.

8 Az északnyugatról szomszédos telekcsoport, a Széchenyi u. 3–7. telkeken feltárt üvegleletekről: H. Gyürky Katalin: A váci Széchenyi utca középkori üvegleletei. Váci Könyvek 5. Vác, 1991. 109–129.

9 MRT 9. 51–53. tábla; Miklós 1991. 20–45. tábla.

10 Holl Imre: Külföldi kerámia Magyarországon (XIII–XVI. század). *Budapest Régiségei*, 16. (1955) 147–197. 175. (42. j.); 173. 49. kép. (a továbbiakban: Holl 1955).

4. kép Osztrák kerámia: 1. kancsó; 2. állatfejes kiöntőcsöves kanna. (1. Keramische Bodenfunde 96. 128. kép; 2. Uott. 90. 116. kép)

jekkel díszített, sárga cserépanyagú és sárga mázas kannát a közeli gödörben talált analóg darabok, valamint egy Árpád-kor végi bécsi érem a 13. század végére keltezték. Az állatfejes kancsóhoz hasonló darabot említ a közlő Holl Imre Bécsből, szintén a 13. század végéről.¹¹ A Vácott talált kancsók anyagukban és formájukban hasonlóak az állatfejes edényekhez. Ólomházas, bár eltérő színű darabokról van szó, formai azonosságuk a vállban való legnagyobb szélesség, valamint a vállat díszítő hornyolás. Ugyanennek a bécsi ólomházas típusnak továbbfejlődött változatai a 14–15. század fordulójára, valamint a 15. századra keltezett sárgásbarna- és zöldmázos korszok, amelyek igen gyakoriak a bécsi kerámiatípusok között. A bécsi edények 1980-as évek elején megjelent katalógusa többféle típust hoz a vállban kiszélesedő, ott általában egyszerű hornyolással díszített, pereme alatt erős bordával kialakított, egy füllel ellátott korsóra. Ezek átlagos magassága 18–34 cm közötti, leggyakoribb a 20–24 cm közötti magasság. Egyszerű, díszítetlen, mázas, kiöntőcső nélküli korszok.¹² A váci kancsó ugyanehhez a típushoz tartozik, formáját, díszítését, perem- és füliképzését tekintve megegyezik a bécsi darabokkal, színe valamivel sötétebb. Formailag és méretét tekintve leginkább a Plankengasse 4. szám alatt talált zöldmázos korszóval mutat rokonságot.¹³ Lényegi különbség, hogy a bécsiekkel szemben a váci kancsóknak kiöntőcsövük is van. Helyét a 13. század végi állatfej-alakú kiöntőcsöves kannák (ezek magasságával egyezik meg) és a 14–15. századi,

kiöntőcső nélküli korszok között kell keresnünk. Kiöntőcsöve feltehetően nem imitált állatfejet, csőindítása alapján inkább a fokozatosan szűkülő, egyszerű kúpformát képviselte¹⁴ (4. kép).

A középkori váci német város területén feltárt víztározó akna gazdag edénycsoportja jelentős együttest takar. A 14. század második felének edényei: a bécsi kancsók, az osztrák fazekak és lábosok, a velencei üveg poharak és a kor mindennapi használatában gyakori fehér edények nagy mennyisége arra vall, hogy a víztározó, s a környezetében talált hulladékgödörök olyan jómódú polgár telkén húzódhattak, aki aktív, Ausztria és Itália felé mutató kereskedelmi, és talán rokoni kapcsolattal rendelkezett.¹⁵ A német város gazdag polgárházait a plébániatemplom körüli térre lokalizálják, de az eddig feltárt pincék alapján a plébániatemplom terét és a Hatvani kaput összekötő egykori Sáros utcában is vagyonos patríciusok lakhattak.¹⁶ A 18. századi Althann-féle telekkönyvi térkép szerint¹⁷ a Sáros utca és a mai Káptalan utca egymásra merőleges telkeinek hátsó része körülbelül ezen a ponton érintkezett egymással; de a ciszterna és környezete már inkább a Káptalan utcára néző, északkelet–délnyugati irányú telkek középtájjára tehető. Amennyiben a telket a középkorban is a városfalig húzódnak feltételezzük, akkor a ciszterna előtt, a feltételezett lakóház felé folytonosan megújított járósínek, gödrök mutatkoznak, mögötte fokozatosan ritkuló gödröket és építményeket találunk. Mögötte északkeleti irányban több konyhai hulladékkal feltöltött gödör volt, azután, mintegy 25 méterrel távolabb egy faépítmény. A faépítmény 6,5 m² nagyságú, feltárt pincéje a 15. század elejéig volt használatban, körülbelül akkor, amikor az akna még valóban vízgyűjtés célját szolgálhatta.¹⁸ A pince mögött, a városfalig tartó, mintegy 30 méteres szakaszon kert húzódhattott, amelynek régészeti nyoma nem maradt. A telkek frontján feltételezett lakóház (és pince) a központban álló Szent Mihály-templom szentélyétől délkeletre esett. A ház tulajdonosa jó kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező váci német polgár lehetett, akinek asztalát a 14. században – egy esetleges kisebb tűzvész előtt – Bécsből hozatott drága mázas kancsók és itáliai poharak díszíthették.

11 Holl 1955. 174. 51. kép.

12 Keramische Bodenfunde aus Wien. Mittelalter – Neuzeit. Katalogredaktion: Harl, O., Kataloggestaltung: Erben, T. Im Eigenverlag der Museen der Stadt Wien. (1983.) 94–96., 125–129. kép. (a továbbiakban: Keramische Bodenfunde).

13 Keramische Bodenfunden 96. 128. kép.

14 Ilyen kúpos kiöntőcsövet láthatunk a bécsi karikás füllel ellátott kis fazék esetében. Keramische Bodenfunde 93. 122. kép.

15 A váci polgárságról és a város középkori történetéről: Kubinyi András: A középkori Vác 1526-ig. *Studia Comitatus*, 13. Szentendre, 1983. 49–76.

16 Miklós 1991. 43–47.

17 Miklós 1991. 108. 56. tábla. 2. kép.; MRT 9. 68. tábla.

18 Mészáros 2010. 177–196.